

A szlovák gazdaság és a többi visegrádi négy ország gazdasági ciklusainak összehasonlítása

Eleonóra Matoušková

Pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetem

eleonora.matouskova@euba.sk

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány célja a szlovák gazdasági ciklusok összehasonlítása a visegrádi csoport többi országának gazdasági ciklusaival a 2003 és 2021 közötti időszakban. Az elemzés a bruttó hazai össztermék, a munkanélküliségi ráta, valamint az aggregált kereslet egyes összetevőinek az összehasonlításán alapul. A vizsgált időszakban a V4-országokban három növekvő és két csökkenő gazdasági fázis volt megfigyelhető. Az első gazdasági válság 2009-ben ment végbe, oka a globális gazdasági válság volt. A GDP a legnagyobb mértékben Magyarországon csökkent, Szlovákiában és Csehországban kisebb volt a visszaesés. Lengyelországban nem volt visszaesés, csak a növekedés üteme lassult. A koronavírus mind a négy ország gazdaságát negatívan érintette, a GDP mindenütt esett, mértéke Szlovákiában, Csehországban és Magyarországon –5 százalék körül volt, Lengyelországban –2,7 százalék. A kormányok intézkedéseinek és járványhelyzet javulásának köszönhetően 2021 folyamán a gazdasági növekedés mind a négy országban újraéledt.¹

KULCSSZAVAK: gazdasági ciklus, visegrádi országok, bruttó hazai össztermék, aggregált kereslet, államháztartás

JEL-KÓDOK: E32, H6

DOI: https://doi.org/10.35551/PSZ_2022_3_9

Gazdasági ciklus alatt a közgazdasági szakirodalomban hagyományosan a reál bruttó hazai összterméknek (reál GDP-nek) – a potenciális össztermék hosszú távú növekedési trendje körüli – ingadozását értik. A potenciális össztermék növekedése elsősorban a tőkeállomány növekedésétől és a technológiai fejlődéstől függ. Másrészt a gazdasági aktivitás ingadozását – tehát a reál bruttó hazai összterméknek valamely adott potenciális össztermék körüli ingadozását – keresleti és kínálati sokkok is befolyásolják. Azonban a gazdasági ciklusok természetét és okait illetően a kortárs közgazdasági szakirodalomban egyéb nézetekkel is találkozhatunk.

Az 1980-as évek elején új vélemény jelent meg a gazdasági ciklusok kialakulásának okáról (lásd Ch. Beveridge, Ch. Nelson, J. Campbell, E. Prescott, Ch. Plosser). E szerzők elmélete szerint a ciklusokat a gazdaságban magában jelentkező termelési lehetőségeknek az ingadozása okozza (Plosser, 1989). A reál aggregált kibocsátás ingadozása tehát a gazdasági kibocsátás lehetőségeit tartósan befolyásoló gazdasági sokkok következménye. Ilyen sokk lehet például a termelési tényezők termelékenységének hirtelen és jelentős változása.

A közgazdasági szakirodalomban számos olyan elmélettel találkozhatunk, amelyek a gazdasági ciklusok kialakulását próbálják igazolni. Ezek közül az egyik legjelentősebb Keynes gazdaságiciklus-elmélete, amely a keresleti oldalon keresi a gazdasági ciklusok kialakulásának okát. Keynes elméletét az 1930-as évek világválsága idején dolgozta ki, amikor a legtöbb ország mély gazdasági válsággal küzdött. Ez az elmélet a beruházási aktivitás ingadozását tekinti a gazdasági ciklust előidéző legfőbb tényezőnek. Keynes a beruházási tevékenységek instabilitását arra vezette vissza, hogy a versenyszférában váltakozva jelentkezik pesszimista és optimista hangulat, amely tényre további indoklást nem nyújtott. Ha a beruházások – beszerzési költséghez viszonyított

– jövőbeli megtérülésébe vetett vállalkozói bizalom csökken, akkor az a beruházások iránti kereslet csökkenéséhez vezet (Keynes, 1963). A gazdasági ciklusok kibontakozásának eredetére és mechanizmusára vonatkozóan magyarázatot találhatunk a gyorsító- és szorzómodellek kombinációjának alkalmazásával is. Ezt az elméletet használják fel a keynesi közgazdászok, amikor megindokolják, hogy miért ingadozik a gazdaságban végrehajtott beruházások mennyisége, instabilitást okozva a gazdasági rendszerben. Ennek a koncepciónak a fő képviselője az ismert közgazdász és szerző, *Samuelson* (1939).

A monetaristák szerint a gazdasági ciklusokat a forgalomban lévő pénzmennyiséget szabályozó helytelen központi banki monetáris politika okozza. Gazdasági ciklust indíthat el valamilyen külső monetáris sokk, amely megváltoztatja az aggregált keresletet. A reálbérek változásához alkalmazkodnak a vállalkozások, aminek következtében a rövid távú aggregált kínálatban is változások lépnek fel. Mivel az egyes gazdasági szereplők pénz iránti kereslete hosszú ideig stabil, és a piacgazdaság is stabil, ezért – *M. Friedman* (1968) véleménye szerint – a gazdaság ingadozásait és zavarait legfőképp a pénztömeg mennyiségében fellépő éles változás okozza. Ezeket a rendellenességeket pedig exogén hatások, például állami beavatkozások váltják ki. Az Egyesült Államokban 1867 és 1960 között a termelés legnagyobb visszaesése mindig akkor következett be, amikor azt megelőzőleg a központi bank nem megfelelően csökkentette a forgalomban levő pénzmennyiséget (Friedman és Schwartz, 1971).

Az üzleti ciklus egyensúlyi modelljének a koncepciója szerint a gazdasági aktivitás ingadozása nem a makrogazdasági egyensúlyhiány kifejeződése. Az ingadozás alapja az, hogy a különböző piacokon működő vállalkozások vélhetőleg tökéletlen információkkal rendelkeznek. Makrogazdasági ingadozás csak a pénzmennyiség váratlan változásából fakadhat. Ha

a központi bank váratlanul növeli a forgalomban levő pénz mennyiségét, akkor az aggregált kereslet megnő, és ez az árszínvonalat is emeli. Egyes gyártók érzékelik a termékeik árának emelkedését, és úgy vélik, hogy termékeik és szolgáltatásaik iránt a fogyasztói kereslet versenytársaik termékeinek rovására nőtt. Ilyen esetben arra számítanak, hogy a profitjuk a gazdaságban tapasztalható normál profit szintje fölé fog emelkedni (nettó gazdasági profitot érnek el), ami a termelési volumen növelésére sarkallja őket. Ez növeli az aggregált reálkibocsátást a gazdaságban. Amikor azonban a termelők rájönnek, hogy ami történt, az valójában nem a termékeik relatív árának növekedése, hanem a teljes árszínvonal növekedése volt, akkor a termelési mennyiséget az eredeti szintre csökkentik. A központi bank ilyen jellegű stabilizáló monetáris politikája kizárólag az árszínvonal emelkedéséhez vezet (Barro, 1981).

A reálgazdasági ciklusról szóló iskola elmélete az új klasszikus közgazdaságtan keretein belül alakult ki. Ezen iskola képviselői szerint a gazdasági ciklusok a kínálati oldalon jelentkező különféle sokkhatások miatt alakulnak ki, köztük az aggregált termelékenységek változása miatt, amelyet nemcsak technológiai változás okozhat, hanem a termeléshez szükséges beviteli oldali árváltozás (energia, nyersanyagok, anyagok stb. árváltozása) is, amely bekövetkezhet az agrárszektorban elért magas vagy alacsony termés hozam, az éghajlati viszonyok javulása vagy romlása, az ökológiai normák változása stb. miatt. Az aggregált termelékenységekben jelentkező átmeneti ingadozások áttekintése egy adott időszakra a következő időszakra úgynevezett időszakok közötti munkavégzés-helyettesítésen (vagy időszakok közötti szabadidő-helyettesítésen) keresztül történik. Az időszakok közötti munkavégzés-helyettesítés elve magyarázatot ad arra, hogy a munkanélküliség miért csökken az expanziós szakaszban, és miért nő a recessziós szakaszban (Kyland és Prescott, 1982).

A világgazdasági válság kitörése előtt, amely 1929-ben a New York-i tőzsde váratlan összeomlásával indult, és gyorsan átterjedt más ágazatokra is, a közgazdászok nem számítottak arra, hogy ilyen mély gazdasági sokkok egyáltalán bekövetkezhetnek. A közgazdaságtanban a klasszikus közgazdászok azon nézete érvényesült, hogy a piacgazdaság belsőleg stabil. A közgazdasági gyakorlat megerősítette a teoretikusok véleményét. Bár kisebb recessziók a XIX. század eleje óta előfordultak a világon egyes országok gazdaságában, ezek intenzitása, mélysége és időtartama nem volt jelentős. Az ipari fejlődés időszakát magas gazdasági növekedési ráta, a termelés gyors növekedése, dinamikus munkahelyteremtés, valamint a bevételek gyors növekedése jellemezte.²

A XX. század leghosszabb és legmélyebb válságát az 1930-as évek nagy gazdasági világválsága jelentette, aminek csak a második világháború vetett véget. Az Egyesült Államokban és más országokban a háborús termelés szükségletei, az áruk és szolgáltatások iránti kereslet gyors növekedése szokatlanul magas reál-GDP-növekedést váltott ki (1942-ben csaknem 19 százalék) (Frank és Bernanke, 2003). Az állami fogyasztás növekedése az aggregált kereslet nagymértékű növekedéséhez vezetett. A második világháború után újra előbukkantak a gazdasági visszaesés, illetve kisebb-nagyobb gazdasági recesszió időszakai, de egyik sem érte el a nagy gazdasági világválság mértékét és intenzitását. Az 1929–1933-as gazdasági válság Szlovákiát (amely akkor Csehszlovákiához tartozott) is súlyosan érintette. Az egyik megoldás az úgynevezett kényszerszindikáció, a kartellek és szindikátusok kötelező létrehozása volt, különösen a könnyűiparban (Horbulák, 2018).

Különösen az 1980-as évek óta figyelhető meg a fejlett országokban a gazdasági ciklusok visszafogottabbá válása, az úgynevezett nagy mérséklődés. A közgazdászok között nincs egyértelmű konszenzus arra vonatkozólag, hogy mivel igazolható e fejlemény. A gazdasági

ciklusok fokozatos mérséklődését általában annak tulajdonítják, hogy a hagyományos, állóeszköz-intenzív iparágak jelentősége csökkent (Holman, 2004). A helyzet drámaian megváltozott 2008-ban, amikor globális méretű pénzügyi és gazdasági válság következett be. A gazdasági és pénzügyi válságok kérdései hirtelen reflektorfénybe kerültek a közgazdászok, a politikusok és a nagyközönség körében egyaránt. A válság leküzdése után ismét a fellendülés és a gazdasági növekedés időszaka következett.

2020-ban azonban a társadalomnak és a világ gazdaságainak új gazdasági válsággal kellett megküzdeniük, amelyet ezúttal a koronavírus-járvány okozott. Úgy tűnt, hogy a fertőző betegségek és még inkább a globális világjárvány terjedése, amely ekkora méreteket öltött, és megbénította a gazdaságot, nem jelenthet problémát a mai fejlett világban. A járványok a távoli múltban is sok országot érintettek, de talán kevesen gondolták volna előre, hogy a XXI. században ilyen globális probléma ellen fogunk küzdeni.

E cikkben célunk az, hogy az elmúlt tizenkilenc évre visszatekintve értékeljük a szlovák gazdaság fejlődését, és összehasonlítsuk a többi V4-ország gazdaságának fejlődésével. Az összehasonlítás a bruttó hazai termék, a munkanélküliségi ráta és a gazdaság keresleti oldalán az egyes összetevők alakulása alapján történik.

A fő cél elérése érdekében a következő, rész-célként is felfogható kutatási kérdéseket tettük fel:

❶ A gazdasági ciklus lefutása azonos vagy hasonló volt az egyes V4-országokban a vizsgált időszakban? Milyen mélyen érintette az egyes gazdaságokat a globális pénzügyi és gazdasági válság, valamint a koronavírus-járvány okozta gazdasági válság?

❷ Hogyan kezelte a szlovák gazdaság és a többi V4-ország gazdasága a világjárvány gazdasági következményeit?

❸ Milyen kockázatok merülnek fel a további gazdasági fejlődéssel kapcsolatban a V4-országokban?

A MAKROGAZDASÁGI ALAPMUTATÓ – A BRUTTÓ HAZAI ÖSSZTERMÉK – ALAKULÁSA A V4-ORSZÁGOKBAN

A visegrádi csoport vagy a visegrádi négyek (V4) négy közép-európai ország – Magyarország, Lengyelország, Csehország és Szlovákia – informális csoportja. E közösséget eredetileg 1991-ben alapította három ország, amelyek közül az egyik a ma már nem létező Csehszlovákia volt. Csehszlovákia két különálló országra osztásával az eredeti visegrádi hármas 1993-ban négyekké (V4) alakult. Ezek az országok mindig is azonos civilizációhoz tartoztak, amely azonos kulturális, szellemi, társadalmi-gazdasági és vallási értékeken alapult, amely értékeket ezen országok tovább kívánják fejleszteni. A V4-országok az Európai Unión belül együttműködnek több, számukra közös érdeket jelentő területen is (MIRRI, 2022). Ezért érdekes lehet az általunk vizsgált gazdasági területen nyomon követni és összehasonlítani a fejlődésüket.

„Kiemelt fontosságú a válságok formájában jelentkező gazdasági múlt ismerete, hiszen a korábbi válságok és buborékok természetének ismerete megóv minket sok rossz gazdasági, így pénzügyi döntésektől. Ha ismerjük a válságok és buborékok természetét és kialakulásának körülményeit, az segíthet bennünket jobb pénzügyi döntések meghozatalában” (Csiszárík-Kocsir et al., 2021). Adott gazdasági ciklus lefutása elsősorban a bruttó hazai össztermék (GDP) alakulásával jellemezhető. A gazdaság teljesítménye nyomon követhető továbbá egyéb makrogazdasági kategóriák alapján is, amelyek között szerepel a munkanélküliségi ráta, az aggregált – belföldi, illetve külföldi – kereslet alakulása, a magánfogyasztás és állami fogyasztás, valamint a gazdaság exportteljesítménye és importintenzitása.

A közgazdászok, a politikusok és a közvélemény szorosan figyelemmel kíséri a nemzetgazdasági össztermék (bruttó hazai össz-

termék) alakulását, hogy vajon növekszik-e a kibocsátás. Ettől azt várják, hogy az emberek életszínvonalának és életminőségének javulását eredményezi majd. A gazdasági növekedés fontos, de nem elégséges feltétele a fejlődésnek. Még gyors növekedés mellett is mérsékelt lehet a gazdasági fejlődés, és még mérsékelt kibocsátásnövekedés is nagyobb életminőség-javulást idézhet elő (Kocziszky és Szendi, 2021).

„2004. május 1. – az a nap, amikor az EU tíz új országgal bővült, köztük a V4-országokkal. Kijelenthető, hogy a V4-országok jelentős civilizációs ugrást hajtottak végre. Jelentőségük nemzetközi szinten nemcsak a gazdasági, hanem a politikai és nemzetközi biztonság területén is megnőtt” (Błaszcyk, 2022).

Amint az 1. táblázatban látható, Szlovákiában 2003–2008 között magas, átlagosan évi 6,6 százalékos gazdasági növekedés volt tapasztalható.

A legnagyobb GDP-növekedési rátát 2007-ben regisztrálták, amikor a gazdaság 10,7 százalékkal bővült. A V4-országok közül 2003–2008-ban Szlovákia érte el a legmagasabb reál-GDP-növekedést. Gazdasági növekedésről számolt be Csehország és Lengyelország is, de az éves GDP-növekedési ráta alacsonyabb volt Szlovákiához képest (Csehországban 5 százalék, Lengyelországban 4,9 százalék volt átlagosan). E három országtól eltérően Magyarországon a gazdasági fejlődés valamivel kedvezőtlenebb volt még a pénzügyi világválság előtti időszakban is. Bár a magyar gazdaság 2003–2006-ban átlagosan évi 4,2 százalékos növekedést mutatott, ez 2007-ben már 0,5 százalékra, 2008-ban pedig 0,9 százalékra csökkent.

2008 végén az eredetileg az Egyesült Államokban kitört pénzügyi és gazdasági világválság áterjedt az uniós országokra is. Szlovákiában ebben az évben még 5,4 százalékkal nőtt

1. táblázat

A REÁL-GDP ALAKULÁSA A V4-ORSZÁGOKBAN (ÉVENKÉNTI VÁLTOZÁS SZÁZALÉKBAN)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Szlovákia	5,4	5,2	6,5	8,5	10,7	5,4	-5,5	5,9	2,8
Lengyelország	3,6	5,1	3,5	6,2	7,2	3,9	2,8	3,7	4,8
Magyarország	3,8	4,8	4,3	4,0	0,5	0,9	-6,7	1,1	1,9
Csehország	3,6	4,9	6,4	6,9	5,5	2,7	-4,7	2,4	1,8
EU	1,5	2,5	2,0	3,4	3,1	0,5	-4,3	2,2	1,8

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Szlovákia	1,9	0,7	2,6	4,8	2,1	3,0	3,7	2,5	-4,8	3,0
Lengyelország	1,3	1,1	3,4	4,2	3,1	4,8	5,4	4,7	-2,7	5,9
Magyarország	-1,4	1,9	4,2	3,8	2,1	4,3	5,4	4,6	-5,0	7,1
Csehország	-0,8	0,0	2,3	5,4	2,5	5,2	3,2	3,0	-5,8	3,3
EU	-0,7	0,0	1,6	2,3	2,0	2,8	2,1	1,6	-6,1	5,4

Forrás: Eurostat

a bruttó hazai össztermék, de 2009-ben a gazdasági recesszió teljes mértékben megmutatkozott. A GDP 5,5 százalékkal csökkent, a kedvezően fejlődő gazdaság, a magas növekedési mutatók visszaestek. Szlovákia ipari régióinak egyenetlen fejlődése a gazdasági válságok idején mindig romlik, ami ebben a válságban is megmutatkozott (Horbulák, 2018). Ösztönözni kellett a gazdasági növekedést, ugyanakkor el kellett kerülni az államadósság túlzott növekedését. A kormány igen nehéz feladata az volt, hogy megteremtse az egyensúlyt a gazdasági növekedés, a munkanélküliségi ráta csökkentése, a társadalmilag elviselhető intézkedések és az államadósság csökkentése között (Obadi, 2013).

A gazdasági recesszió 2009-ben teljes egészében megmutatkozott a V4-országokban, a GDP Magyarországon esett vissza a legnagyobb mértékben (–6,7%), ezt követte Szlovákia (5,5%) és Csehország (–4,7%). A gazdasági visszaesés elkerülte Lengyelországot, ahol a növekedés csak lassult, és 2,8 százalékra állt be.

Már a következő évben, 2010-ben fellendülés következett be a szlovák gazdaságban (5,9 százalékos GDP-növekedés). A növekedésnek ez az újra kialakuló tendenciája azonban lelassult a következő években. A szlovák gazdaság lényegesen alacsonyabb növekedési értéket ért el, mint a válság előtt. Ennek egyik oka egy újabb, bár enyhébb uniós recesszió megjelenése volt, amelyet az euróövezet perifériáján levő országok adósságválsága és a monetáris unió továbbfejlesztésével kapcsolatos félelmek okoztak.³ Bár Szlovákia ebben az időszakban nem lépte túl az államadósság ajánlott értékeit, az eurózóna kedvezőtlen és bizonytalan helyzete negatívan befolyásolta a gazdasági növekedés értékeit. Még a következő években sem tért vissza a válság előtti magas növekedési ütem. A válság utáni időszakban a bruttó hazai össztermék átlagosan mindössze 3 százalékkal nőtt évente. A munkatermelékenység növekedése

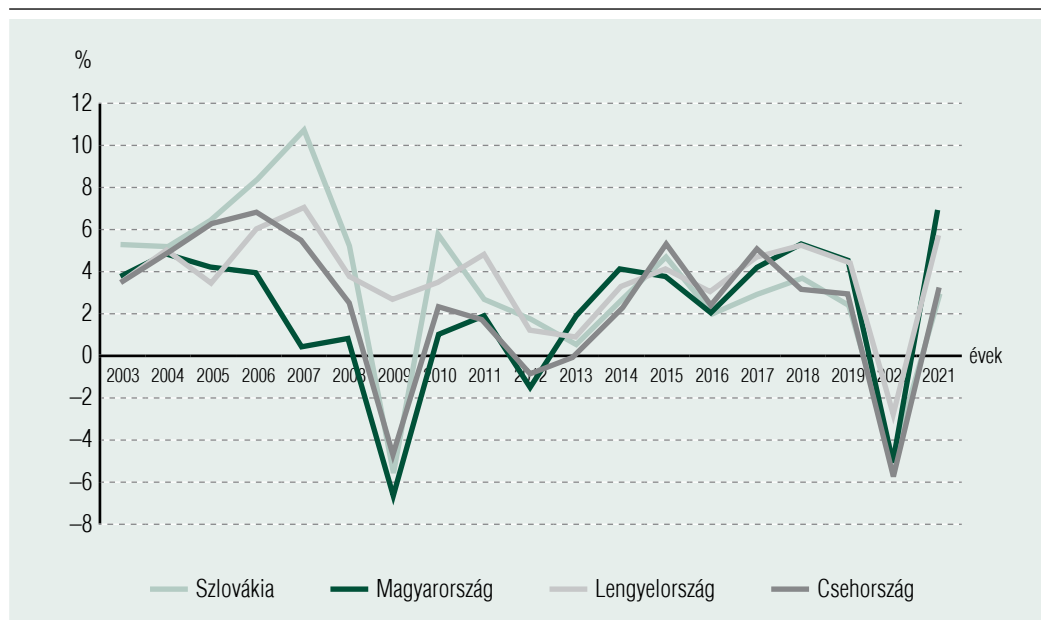
lelassult, és a szlovák gazdaság reálkonvergenciája – vagyis felzárkózása az EU-27 gazdaságainak (különösen a fejlettebb első tizenöt uniós országnak) a szintjéhez –, szintén stagnálásnak indult (Frank & Morvay et al., 2019).

2010–2013-ban Szlovákia és Lengyelország újra a fellendülés és a növekedés pályájára lépett, de az éves GDP-növekedés lényegesen alacsonyabb volt, mint a globális pénzügyi válság előtti időszakban (amikor átlagosan 2,8 százalék körüli volt). Csehország és Magyarország 2012-ben gyenge recessziót mutatott. A cseh bruttó hazai össztermék 0,8 százalékkal csökkent 2012-ben, és a cseh gazdaság még 2013-ban is nulla GDP-növekedést regisztrált. A magyar GDP 2012-ben 1,4 százalékkal csökkent. Az 1. ábrán látható, hogy a 2014–2019 közötti időszakban minden V4-országban nőtt a GDP.

2020-ban a koronavírus-világjárvány érintette a világot és benne minden uniós tagországot, ami súlyos következményekkel járt a gazdaságukra nézve. Az emberek egészségének COVID-19 elleni védelme miatt bezártak számos vállalkozást, különösen a vendéglátási ágazatban, valamint szállodákat, a szolgáltatókat és az üzletek egy részét. Ez a hirtelen jött kínálati sokk negatívan befolyásolta ezen országok gazdaságának teljesítményét. A munkavégzés, illetve a vállalkozási tevékenység korlátozásával érintett személyek jövedelmének elmaradása vagy csökkenése következtében visszaesett a kereslet, ami tovább rontotta a gazdaság fejlődését. A gazdaságok a visszaesés következő szakaszába érkeztek. Újabb gazdasági válság volt.

„A világjárvány legfontosabb jellemzője, hogy többdimenziós. A 2008-as pénzügyi válság hatásainak kezelése során a dominóeffektus elkerülése és a működőképes bankrendszer fenntartása érdekében a bankok megsegítésére összpontosultak az erőfeszítések. A világjárvány idején az egészségvédelemre összpontosult a figyelem, elsősorban a fertőzés terjedését korlátozták a gyártási, a szolgáltatási, az oktatási,

A REÁL-GDP ALAKULÁSA SZLOVÁKIÁBAN, MAGYARORSZÁGON, LENGYELORSZÁGBAN ÉS CSEHORSZÁGBAN (ÉVENKÉNTI SZÁZALÉKOS VÁLTOZÁS)

Forrás: Eurostat

valamint a szórakoztató tevékenységek leállításával, továbbá a lakosságot érintő rendeletekkel és tilalmakkal. Másrészt erőfeszítéseket tettek a vállalati csődök és a munkahelyek elvesztésének megakadályozására (Wójcicki, 2022).

A 2020-as koronavírus-világjárvány a V4-ek közül mindegyik ország gazdaságát érintette, és a reál-GDP mindegyik országban csökkent. A GDP visszaesése Szlovákiában, Magyarországon és Csehországban 5 százalék körüli, míg Lengyelországban kisebb (2,7%) volt.

A VILÁGJÁRVÁNY OKOZTA VÁLSÁG GAZDASÁGI HATÁSAINAK ENYHÍTÉSE ÉRDEKÉBEN HOZOTT INTÉZKEDÉSEK A V4-EKNÉL

A válság gazdasági hatásainak mérséklése és a gazdaság élénkítése érdekében már 2020 tavaszán intézkedéseket hozott mindegyik V4-or-

szág kormánya. Ezek a csomagok sok tekintetben hasonlóak voltak, mivel a kormányok a világjárvány következtében a gazdasági szférában felmerült, azonos jellegű problémákat próbálták kezelni. Intézkedéseik főként a munkavállalók, a vállalkozók és az egyéni vállalkozók megsegítésére irányultak. Bizonyos pontokon ezek az intézkedések különböztek vagy a nyújtott források aránya, vagy a nyújtott támogatások konkrét formája szerint. A számos intézkedés közül most kiemeljük azokat, amelyeket jelentősnek tartunk, és amelyekről úgy gondoljuk, hogy ezek segítették leginkább a gazdaságok fellendülését.

A Szlovákiában hozott intézkedések

▶Az állam a munkavállalók fizetésének 80 százalékát megtérítette azoknak a cégeknek a részére, amelyek tevékenysége megszűnt.

▶Az állam hozzájárulást nyújtott a bevételcsökkenést tapasztaló kereskedők részére.

▶A „SIH koronavírus elleni garancia” pénzügyi eszközt alkalmazták, amely kedvezményes áthidaló hitelek nyújtását tette lehetővé kis- és középállalkozások számára. Ennek célja a munkahelyek és a működés fenntartása volt, a válsághelyzet ellenére. A hitel maximális összege a társaság 2019. évi teljes forgalmának 50 százaléka volt.

▶Az állam pénzügyi támogatást nyújtott banki hitelgarancia és banki kölcsön utáni kamatfizetés formájában.

▶A munkáltatói hozzájárulások befizetésének halasztását engedélyezték 40 százalékos meghaladó bevételcsökkenés esetén.

▶Jelzálog- és hiteltörlesztések halasztását engedélyezték (Vláda SR, 2021).

Magyarországon hozott intézkedések

▶A magyar kormány a világvárvány kezdetén két alapot hozott létre a koronavírus-járvány hatásainak enyhítésére: a foglalkoztatás fenntartását, a munkahelyteremtést és a gazdaság fellendítését szolgáló Gazdasági Támogatási Alapot, valamint a Járványmegelőzési Alapot.

▶Az úgynevezett „Kurzarbeit” bevezetése, miközben a bevételkiesést az állam megtérítette. Az állami hozzájárulás maximális összege a munkavállaló fizetésének 70 százaléka volt.

▶A pénzügyi intézmények kötelező adójának bevezetése a vészhelyzet idején, amelynek mértéke az adóalap 0,19 százaléka volt.

▶Kötelező adó bevezetése a kiskereskedelmi ágazatban, amelynek mértékét a nettó éves forgalomhoz viszonyítva határozták meg.

▶A kollektív befektetési alapok és a nyugdíjpénztárak ötéves törlesztési futamidővel vehettek fel hitelt az Államkincstártól.

▶Hitelekre nyújtott állami garancia, akár 90 százalékos mértékig.

▶Hitelprogram 2,5 százalékos kamattal.

▶A társadalombiztosítási ráta csökkentése.

▶A szolgáltató vállalkozások (turizmus, vendéglátás, szórakoztatás) mentesültek az adófizetés alól (Hajnal & Kovács, 2020), (Smetanková & Krček & Tetourová, 2020).

A Csehországban hozott intézkedések

▶A foglalkoztatás megtartásának elősegítése. Kompenzációt nyújtottak azoknak a munkáltatóknak a költségeire, amelyeknek az alkalmazottai esetében karantén vagy elkülönítés elrendelésére került sor. A hozzájárulás mértékét a költségek 80 százalékaiban határozták meg. Karantén esetén a munkavállaló a kereset 60 százaléka megfelelő bérkompenzációt kapott. A munkáltatónál felmerült akadályoztatás esetén a munkáltató a kifizetett bérkompenzáció 60 százaléka megfelelő hozzájárulást igényelhetett, beleértve a biztosítási díjakat is (Smetanková & Krček & Tetourová, 2020).

▶Vállalkozók támogatására szolgáló program. A vállalkozók és cégek jogosultak voltak a támogatásra, ha árbevételük legalább 30 százalékkal csökkent, és fennállt a veszélye annak, hogy nem tudják fedezni a költségeiket, és veszteségesé válnak. A támogatás a társaság nem fedezett költségeinek 40 százalékát tette ki.

▶Beruházások a közlekedési és vízügyi infrastruktúrába.

▶A költségvetési felelősségre vonatkozó szabályok lazítása (Vláda ČR, 2021).

A Lengyelországban hozott intézkedések

▶A kormány 6,5 milliárd eurót irányzott elő a munkahelyek védelmére. Állásidő vagy a munkaidő csökkentése esetén az állam pótolta a társadalombiztosítási járulékot.

▶Az egyéni vállalkozók 455,7 euró egyszeri hozzájárulásban részesültek.

▶Pénzügyi (akár vissza nem térítendő) támogatás a vállalkozások számára, ha megőrzik a munkahelyeket.

▶Hitelekre nyújtott állami garanciák.

▶Lehetőség a hitelek halasztott törlesztésére.

▶A vállalkozókat a társadalombiztosítási járulék után három hónapig 50 százalékos adókedvezmény illette meg.

▶Az állami beruházásokat ösztönző program (Gazeta prawna, 2020).

A nehéz helyzetben a megtett intézkedéseknek köszönhetően 2021-ben minden V4-országban gazdasági növekedést sikerült elérni. A szlovák és a cseh gazdaság mintegy 3 százalékos növekedést könyvelhetett el. A magyar és a lengyel gazdaság még jobban teljesített, Lengyelországban 5,9 százalékkal, Magyarországon pedig akár 7,1 százalékkal nőtt a GDP.

A koronavírus-járvány okozta gazdasági válság – egyelőre úgy tűnik – csak egy évig tartott. A gazdaságokat azonban jelenleg más gazdasági és nem gazdasági tényezők fenyegetik, amelyek megfordíthatják a kedvező fejleményeket. A világjárvány folytatódásától, a növekvő inflációtól, az Ukrajnában zajló háborútól, a feldolgozóipari vállalatok számára stratégiai fontosságú nyersanyagok és alkatrészek hiányától, valamint a klímaváltozástól való félelem jelentik a fő kockázatokat a gazdaságok jelenlegi és jövőbeli fejlődésére, valamint a lakosság jólétére nézve.

„A gazdaságok támogatása ebben a helyzetben nagy mennyiségű forrást igényel, de ezek súlyos terheket rónak az állami költségvetések kiadási oldalára. Ezt elősegítheti a bőséges európai uniós forrás, amely szintén jelentős fejlesztéseket tesz lehetővé. A fejlesztések hosszú távú hatásait a forrásfelhasználás hatékonysága határozza meg, ami azért rendkívül fontos, mert a hazai források végesek: az anticiklikus gazdaságpolitika miatt 2020-ban és 2021-ben keletkezett megnövekedett hiányt előbb-utóbb

csökkenteni kell. A forrásfelhasználásban a hosszú távú növekedés szempontjait kell előtérbe helyezni” (Molnár et al., 2021).

AZ AGGREGÁLT KERESLET ALAKULÁSA A V4-ORSZÁGOKBAN

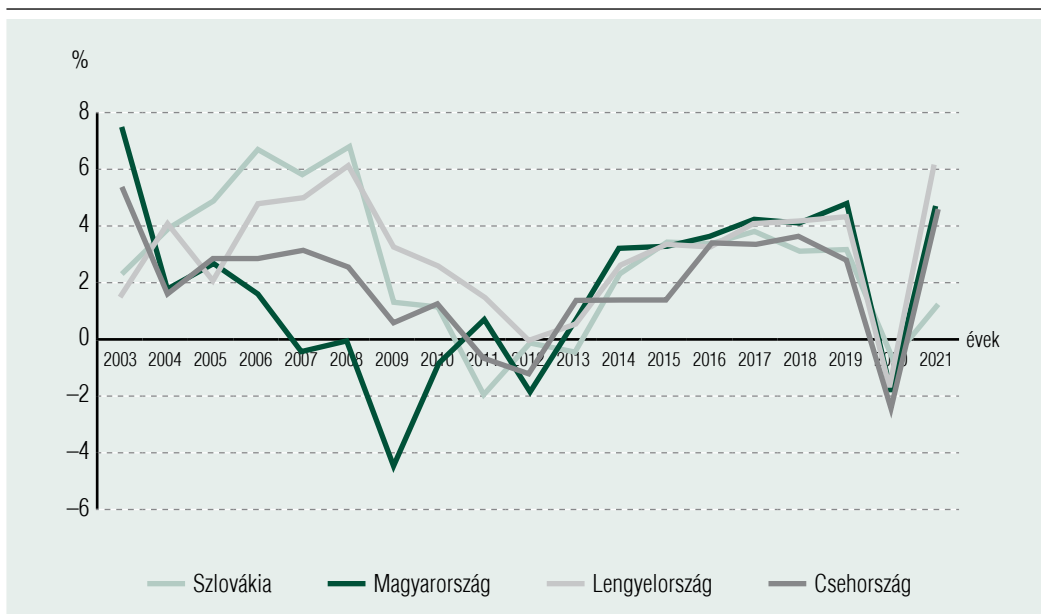
A globális pénzügyi válság okozta gazdasági recesszió során mindegyik V4-országban csökkent a háztartások végső fogyasztása, illetve visszaesett a növekedés üteme. A fogyasztás legjelentősebb visszaesése Magyarországon volt, ahol 2009-ben 4,6 százalékkal csökkent a lakossági fogyasztás. Lengyelország volt az egyetlen gazdaság a V4-ek közül, ahol a háztartások fogyasztása nem csökkent ebben a válságos időszakban (2012-ben csak lassult a növekedés, és 0,3 százaléket mutatott).

A koronavírus okozta válság gazdasági következményei miatt 2020-ban Csehországban volt a legnagyobb mértékű (2,6%) a lakossági fogyasztás csökkenése, a V4-országok közül Szlovákiában csökkent a legkevésbé (0,7%). Amint a 2. ábrán látható, 2021-ben a GDP növekedése a lakossági fogyasztás élénkülését is eredményezte, ami a legnagyobb mértékben (6,1 százalékkal) Lengyelországban, a legkisebb mértékben pedig (mindössze 1,1 százalékkal) Szlovákiában nőtt.

2009-ben, amikor a gazdasági recesszió a globális pénzügyi válság következtében teljesen nyilvánvalóvá vált Európában, a bruttó állóeszköz-felhalmozás minden V4-országban csökkent. A legnagyobb (csaknem 20 százalékos) visszaesésről Szlovákia számolt be. A tőkeállomány felhalmozása Csehországban és Magyarországon megközelítőleg azonos mértékben (9 százalékkal) csökkent. Ebből a szempontból Lengyelország járt a legjobban, a tőkeállomány felhalmozása mindössze 2,7 százalékkal esett vissza. Szlovákiában és Lengyelországban 2011-ben a beruházások növekedésének rövid fellendülése után 2012-ben ismét csökkenés

2. ábra

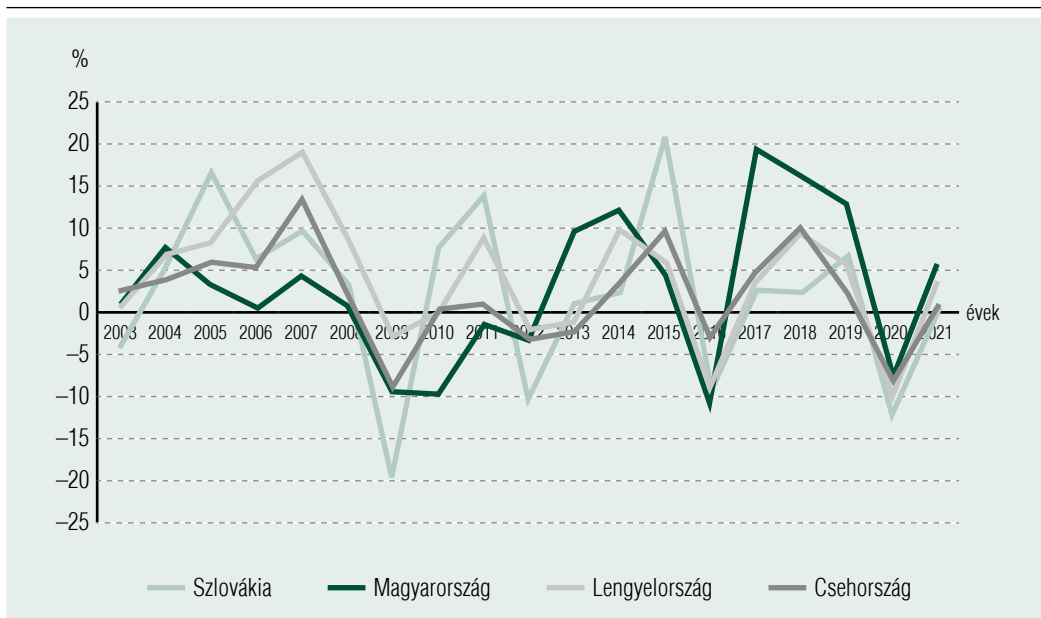
**A HÁZTARTÁSOK VÉGSŐ FOGYASZTÁSA A V4-ORSZÁGOKBAN
(ÉVENKÉNTI SZÁZALÉKOS VÁLTOZÁS)**

Forrás: OECD

3. ábra

**BRUTTÓ ÁLLÓESZKÖZ-FELHALMOZÁS A V4-ORSZÁGOKBAN
(ÉVENKÉNTI SZÁZALÉKOS VÁLTOZÁS)**

Forrás: OECD

következett be. A bruttó állóeszköz-felhalmozás jelentős ingadozásnak volt kitéve minden V4-országban a 2013 utáni gazdasági növekedési szakaszban is. A koronavírus-világjárvány és az általa kiváltott gazdasági válság 2020-ban minden V4-országban a beruházások csökkenéséhez vezetett, a legnagyobb csökkenés Szlovákiában (12%) és Magyarországon (7,3%) következett be. Amint a 3. ábrán látható, a 2021-es gazdasági fellendülés az állóeszköz-felhalmozás növekedéséhez is vezetett mindegyik vizsgált országban, de legnagyobb mértékben Magyarországon (5,9%), és legkevesbé Szlovákiában és Csehországban (0,6%).

Az európai pénzügyi és gazdasági világválság legerősebb megnyilvánulásának évében (2009-ben) minden V4-országban csökkent a belső kereslet. A legnagyobb visszaesést Magyarországon tapasztalták (9,7%), míg Szlovákiában (7,7%) és Csehországban (5,3%) valamivel kisebb visszaesésről számoltak be. A belföldi kereslet Lengyelországban csökkent a legkevesbé (0,3%), amely ország a másik háromhoz viszonyítva jelentős gazdaságnak számít. Ez pozitívan tükröződik Lengyelország hazai keresletében.

A koronavírus világméretű terjedése által kiváltott gazdasági válság a belső kereslet csökkenéséhez vezetett minden V4-országban. A belföldi kereslet csökkenése e négy ország közül 2020-ban a legnagyobb mértékű Csehországban (5,7%) és Szlovákiában (5,5%) volt, a legalacsonyabb mértékű pedig Magyarországon (3%) és Lengyelországban (3,7%) volt. A 4. ábra mutatja, hogy 2021-ben minden V4-országban nőtt a belföldi kereslet, a legnagyobb mértékben Csehországban és Lengyelországban (7,6%), a legkisebb mértékben pedig Szlovákiában (3,8%).

Szlovákia kicsi, nyitott és exportorientált gazdaság. 2019-ben a szlovák gazdaság nyitottsága elérte a GDP 185 százalékát. A Szlovákiából exportált áruk és szolgáltatások értéke a GDP 93 százalékát tette ki. Az import része-

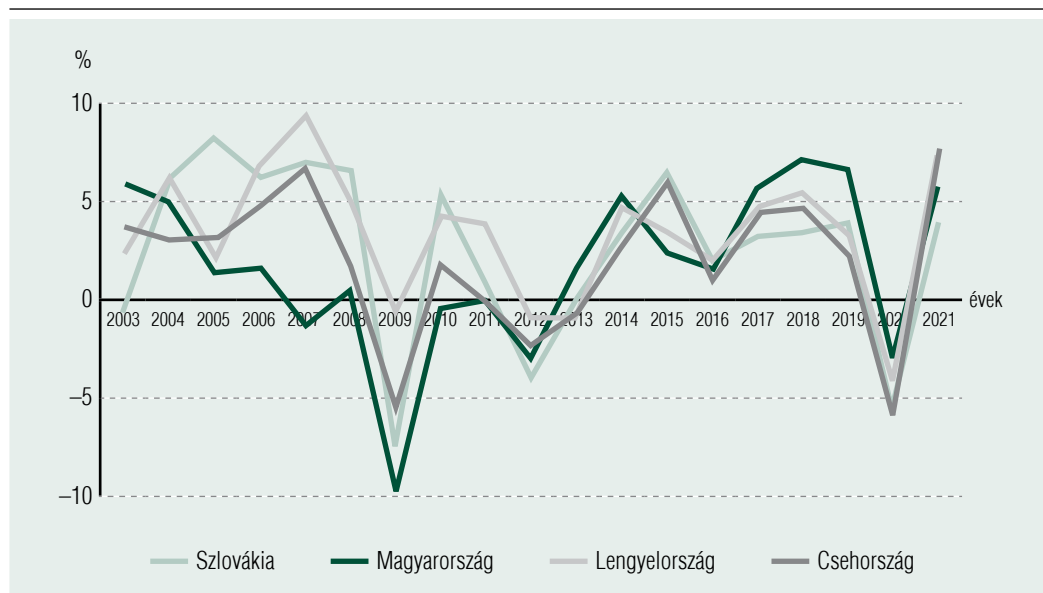
sedése a GDP 92 százaléka volt. Ez volt a negyedik legnyitottabb gazdaság az EU-n belül. Csak három országban volt magasabb a nyitottság, nevezetesen Luxemburgban, Máltán és Írországban (Banky.SK, 2020). A V4-országokon belül Magyarország közel áll a szlovák gazdaság nyitottságának szintjéhez, mivel az áruk és szolgáltatások exportja és importja a GDP 163 százaléka. A cseh gazdaság nyitottsága elérte a GDP 145 százalékát. A V4-országok közül Lengyelország a legkevesbé nyitott; nagy gazdaságként a GDP 106 százalékának megfelelő nyitottsági szintet ért el. A kisebb nyitottság bizonyos körülmények között előnyt jelenthet, mert a külső környezet változásai esetében kisebb érzékenységet jelent. Ez mindkét gazdasági válság során pozitívan tükröződött Lengyelország esetében. (Lásd 5. ábra)

A pénzügyi és gazdasági világválság okozta recesszió szakaszában az export mindegyik V4-országban jelentősen csökkent, de legjelentősebben Szlovákiában és Magyarországon (18,9 százalékkal, illetve 14,5 százalékkal). A 6. ábrán azt láthatjuk, hogy a világjárvány miatti lassulási szakaszban az export csökkenése a legnagyobb mértékű ismét Szlovákiában (8,3%), a legkisebb mértékű pedig Lengyelországban (1,9%) volt. 2021-ben a hazai és külföldi gazdaságok beindulása az export ismételt fellendüléséhez vezetett minden V4-országban, és közülük is a legnagyobb mértékben Lengyelországban (15,9%).

A vizsgált időszak elején a munkanélküliségi ráta Lengyelországban volt a legmagasabb (20,8%), amelyet Szlovákia követett (17,6%). A munkanélküliség ebben az időszakban lényegesen alacsonyabb volt Csehországban (7,8%) és Magyarországon (5,9%). Csehországban régóta nagyon alacsony a munkanélküliségi ráta (2019-ben 2,1%), ami az EU-ban az egyik legalacsonyabb. A vizsgált időszakban a gazdaság első, magas gazdasági növekedéssel jellemezhető növekedési szakaszában a munkanélküliség Lengyelországban és Szlo-

4. ábra

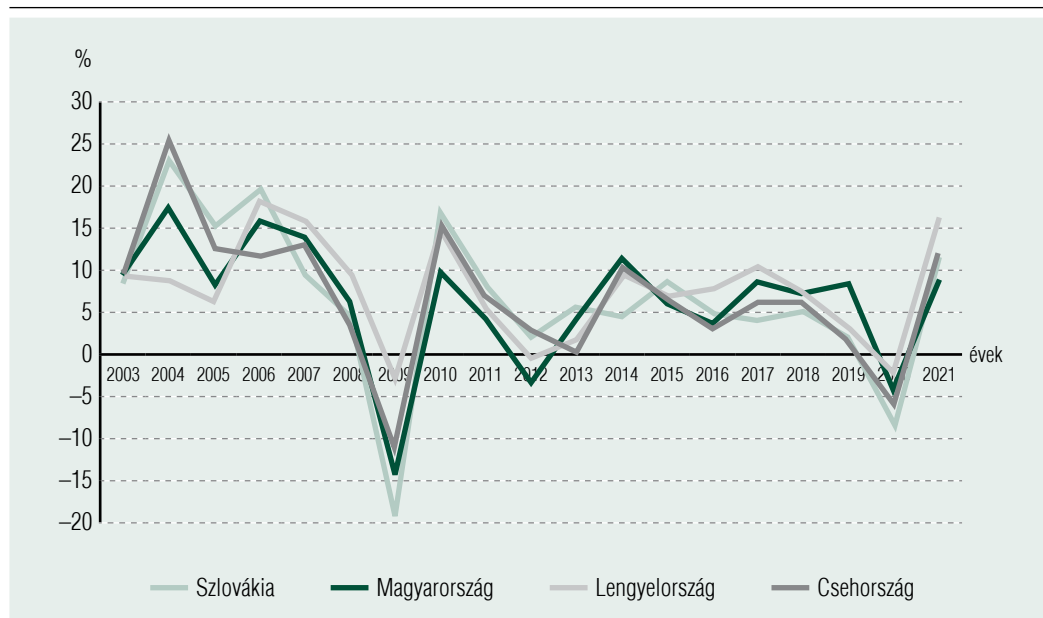
BELFÖLDI KERESLET A V4-ORSZÁGOKBAN (ÉVENKÉNTI SZÁZALÉKOS VÁLTOZÁS)

Forrás: OECD

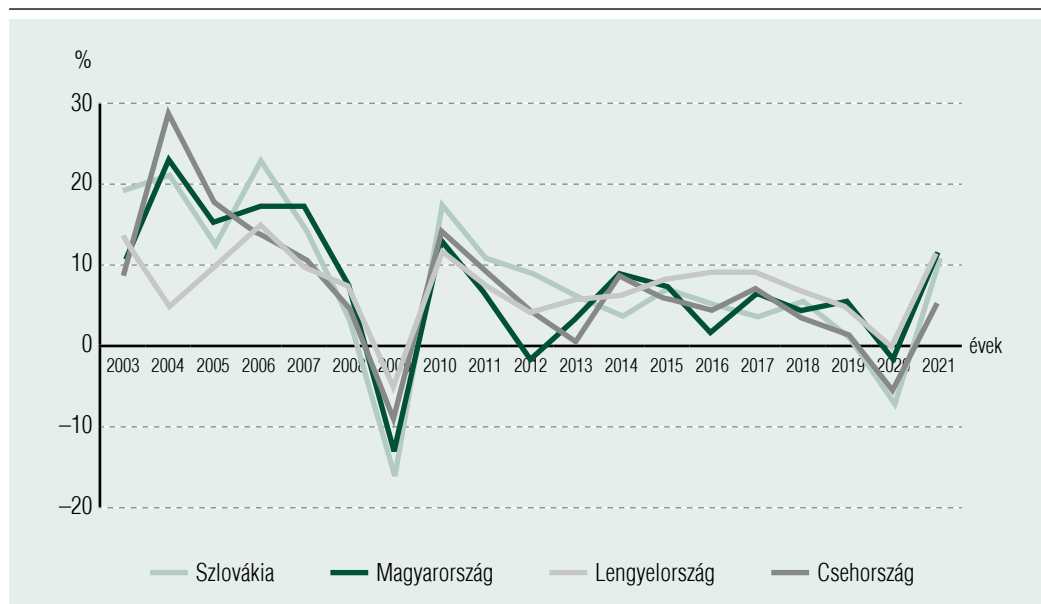
5. ábra

IMPORT A V4-ORSZÁGOKBAN (ÉVENKÉNTI SZÁZALÉKOS VÁLTOZÁS)

Forrás: OECD

EXPORT A V4-ORSZÁGOKBAN (ÉVENKÉNTI SZÁZALÉKOS VÁLTOZÁS)

Forrás: OECD

vákiában jelentősen csökkent, 2008-ban pedig jóval kedvezőbb szintre, Szlovákiában 9,6 százalékra, Lengyelországban pedig 7,2 százalékra csökkent. Ezt a pozitív tendenciát a globális pénzügyi válság és a gazdasági recesszió állította meg. A többi V4-országtól eltérően Magyarországon a munkanélküliség a 2004–2008 közötti időszakban a reál-GDP stagnálása, majd csökkenése miatt enyhén emelkedett, még mielőtt a magyar gazdaság teljesítményét a globális pénzügyi válság befolyásolta volna. E munkanélküliségi ráta azonban így is 1,7 százalékponttal alacsonyabb volt, mint Szlovákiában.

Szlovákiában a munkanélküliségi ráta 2010–2012-ben viszonylag magas, 14 százalék körüli szinten maradt. Ezután – a reál-GDP fokozatos növekedésének köszönhetően – fokozatosan csökkent, és 2019-ben 5,8 százalékot ért el, ami az eddigi legalacsonyabb szint. A munkanélküliség a másik három V4-ország-

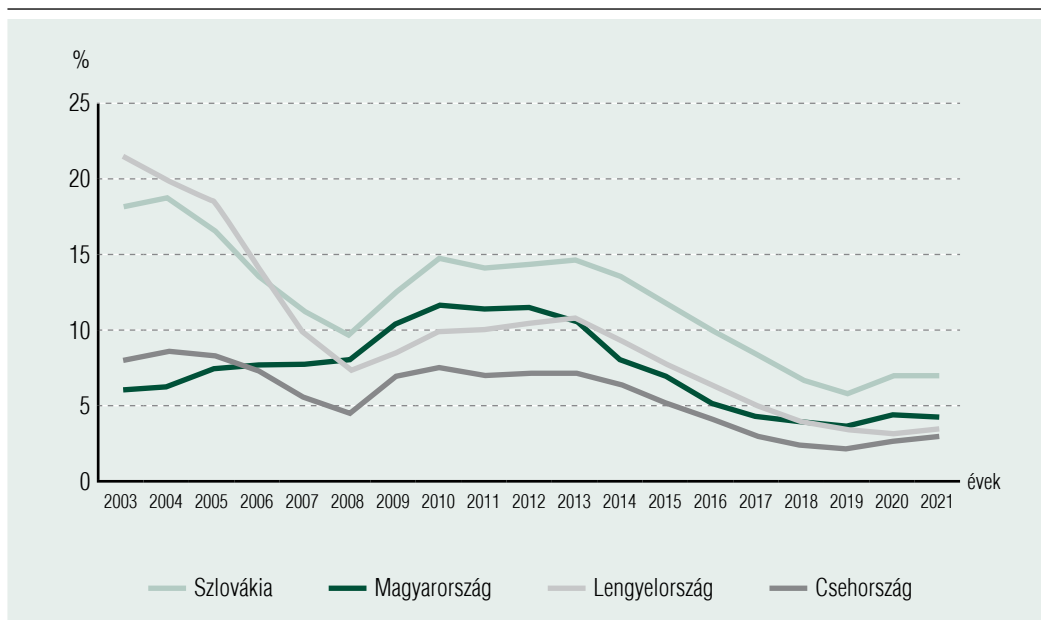
ban is csökkent a gazdasági ciklus ezen bővülési szakaszában. A V4-országok közül azonban továbbra is Szlovákiában a legmagasabb a munkanélküliségi ráta (2020-ban 6,8%).

A 7. ábrán látható, hogy a koronavírus-világjárvány, valamint a járvány terjedését megakadályozó intézkedések a munkanélküliség enyhe növekedéséhez vezettek, ami azonban nem volt jelentős mértékű. A munkanélküliség 1 százalékponttal, Szlovákiában 6,8 százalékra, Magyarországon pedig 4,3 százalékra nőtt. A V4-országok közül azonban továbbra is Szlovákiában a legmagasabb a munkanélküliségi ráta (6,8%).

AZ ÁLLAMHÁZTARTÁS FENNTART- HATÓSÁGA A V4-ORSZÁGOKBAN

Szlovákia államadóssága, amely 2003-ban a GDP körülbelül 43,2 százalékát tette ki, a

**MUNKANÉLKÜLISÉGI RÁTA A V4-ORSZÁGOKBAN
(ÉVENKÉNTI SZÁZALÉKOS VÁLTOZÁS)**

Forrás: Eurostat

magas gazdasági növekedés éveiben csökkenni kezdett, és 2008-ra a GDP 28,6 százalékára, elfogadható szintre esett vissza. 2008 után a gazdasági recesszió megnyilvánulásaival összefüggésben negatív fejlemények következtek be az eladósodás területén, a globális pénzügyi és gazdasági válság szlovák gazdaságra gyakorolt negatív következményeinek vetületeként. Ekkor kezdett rohamosan emelkedni az államadósság és az államadósság GDP-hez viszonyított aránya is. 2013-ban ez a mutató a GDP közel 55 százalékát tette ki.

Szlovákiában az államháztartási hiány terén tapasztalható negatív fejlemények, valamint az állam eladósodásának növekedése szükségessé tette az államháztartás konszolidációjának elfogadását és következetes végrehajtását. Ez mindkét fent említett területen fokozatos eredményjavulást és az államháztartási hiányra meghatározott követelmény (a GDP 3 százaléka alatti arány) teljesítését, valamint az állam-

adósság GDP-hez viszonyított arányának további csökkenését eredményezte. Szlovákia így 2014-ben kikerült a túlzottdeficit-eljárás alól. 2019-ben az államháztartás bruttó adóssága a GDP 48,2 százaléka volt. A koronavírus-világjárvány által kiváltott gazdasági válság a gazdaságot támogató intézkedések bevezetéséhez vezetett, ami szükségessé tette az állami kiadások növelését. Ez Szlovákiában az államadósság óriási növekedését okozta, ami először haladta meg a referenciaértéket, és 2020-ban elérte a GDP 60,6 százalékát, 2021-ben pedig a 63,1 százalékát.

A pénzügyi világválság által kiváltott gazdasági recesszió alatt és azt követően is nőtt az államadósság GDP-hez viszonyított aránya minden V4-országban; Lengyelországban, Csehországban és Szlovákiában 2013-ig. Míg azonban Csehország, Lengyelország és Szlovákia a referenciaérték (a GDP 60 százaléka) alatt maradt, addig Magyarország jelentő-

sen túllépte ezt a határt (a GDP 80,4 százaléka volt az ország államadóssága 2011-ben). Ezért is kezdődtek Magyarországon 2012-ben a mutató szintjének csökkentésére irányuló törekvések, valamivel korábban, mint a többi V4-országban.

Később, a vizsgált időszakunkon belül a gazdasági növekedés második szakaszában (2014–2019) mind a négy V4-ország kormányának sikerült az államadósságot csökkenteni. E tekintetben a legjobb eredményeket Csehország érte el, amelynek államadóssága 2019-ben a GDP 30,3 százalékát tette ki. Továbbra is Magyarországon volt a legmagasabb az államadósság GDP-hez viszonyított aránya (65,5%), de 2011 óta mintegy 15 százalékponttal sikerült csökkentenie ennek mértékét, és közelebb került a GDP 60 százalékos referenciaértékéhez.

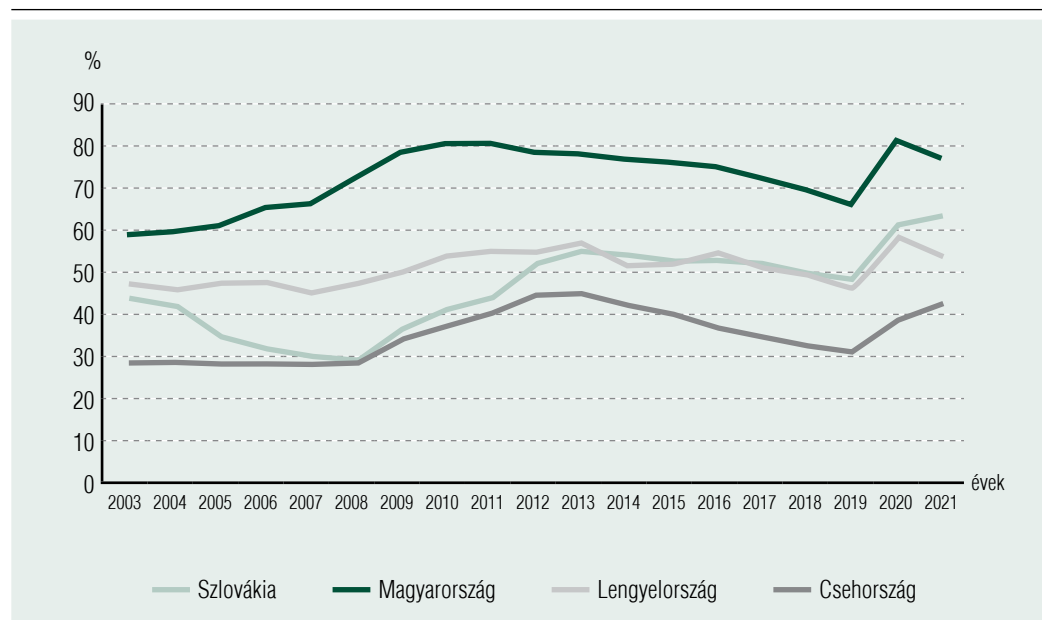
2020-ban a koronavírus-járvány és annak gazdaságra gyakorolt hatásai minden V4-es or-

szágban negatívan befolyásolták ennek a mutatónak az értékét, és a V4-ek közül csak Csehország és Lengyelország maradt a GDP 60 százaléka alatt. A 8. ábrán azt láthatjuk, hogy 2021-ben a fejlemények ezen a területen eltérőek voltak. Míg Lengyelország és Magyarország csökkentette az államadósságot, addig Szlovákiában és Csehországban a világiárvány második évében is nőtt az államadósság GDP-hez viszonyított aránya.

Az államadósság az állami költségvetés egyenlegétől függően változik. A vizsgált időszakban a V4-országok állami költségvetése hiányt mutatott. Az egyetlen kivétel Csehország volt, amelynek állami költségvetése a 2016–2019 közötti időszakban többletet ért el. Más országok nem használták ki eléggé a „jó időket”, hogy legalább kiegyensúlyozott állami költségvetést érjenek el. Mindkét gazdasági válság során megnövekedtek az államhá-

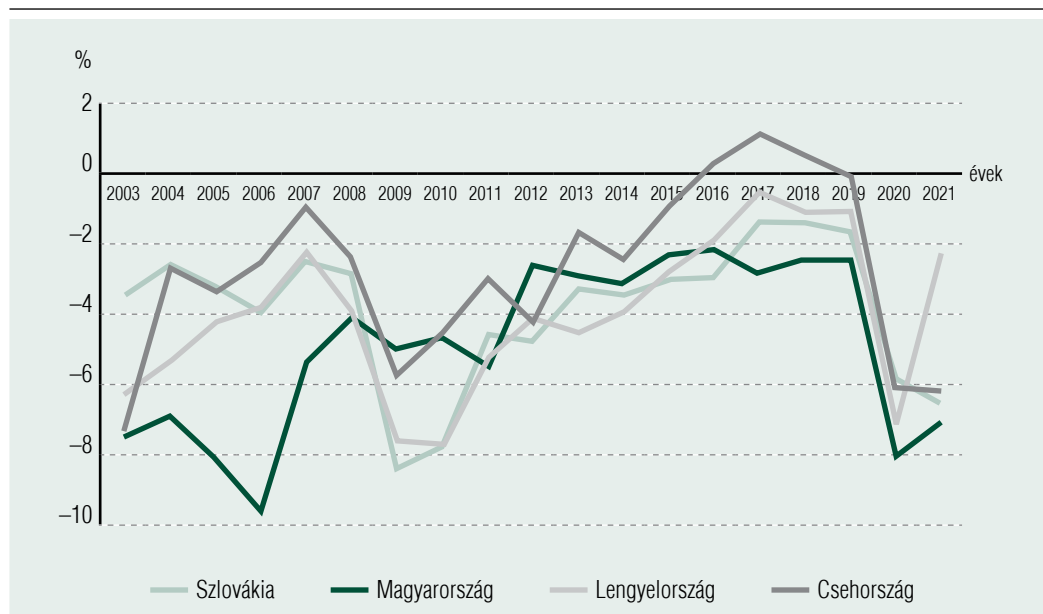
8. ábra

BRUTTÓ ÁLLAMADÓSSÁG A V4-ORSZÁGOKBAN (A GDP SZÁZALÉKÁBAN)

Forrás: Eurostat

ÁLLAMHÁZTARTÁSI HIÁNY/TÖBBLET (A GDP SZÁZALÉKÁBAN)

Forrás: Eurostat

tartási kiadási igények, ami az államháztartási hiány és az államadósság növekedésében egyaránt megmutatkozott. (Lásd 9. ábra)

KÖVETKEZTETÉS

A visegrádi csoport a következő négy közép-európai ország informális csoportosulása: Magyarország, Lengyelország, Csehország és Szlovákia, amelyek azonos kulturális, szellemi, társadalmi-gazdasági értékeken alapulnak, és ma is fejlesztik az egymás közötti együttműködést. Cikkünkben ezeknek a gazdaságoknak a fejlődését tekintettük át 2003 és 2021 között. A vizsgált időszakban a gazdasági növekedés három szakaszát és a gazdasági visszaesés két szakaszát láthattuk ezekben az országokban. Az ebben az időszakban bekövetkezett gazdasági válságok mindegyikét más-más okok váltották ki. Az USA-ból 2008-ban Euró-

pára, így a V4-országokra is áterjedt globális pénzügyi és gazdasági válság Szlovákiában, Magyarországon és Csehországban a GDP és az aggregált kereslet egyes összetevőinek csökkenését idézte elő. Lengyelországban csak a GDP növekedésének lassulása vagy a belső kereslet stagnálása volt tapasztalható. A cseh és a magyar gazdaság esetében kettős mélypontú recesszióról beszélhetünk, hiszen 2009 mellett 2012-ben is (bár mérsékeltebben) visszaesett a GDP. A 2014–2019-es időszakban minden V4-országban nőtt a GDP. Az időszak második recessziója a koronavírus-világjárvány volt, amellyel a gazdaságok küszködtek, különösen 2020-ban, és jelenleg sem állíthatjuk, hogy ennek a fertőző betegségnek a terjedése már nem fog a gazdaságok leállításához és újabb recesszióhoz vezetni. A 2020-as koronavírus-járvány minden V4-ország gazdaságát érintette, ami a reál-GDP csökkenéséhez vezetett. Szlovákiában, Magyarországon és Csehország-

ban 5 százalékos körüli volt a GDP esése, Lengyelországban kisebb (2,7%). Az egészségügyi és gazdasági helyzet javulása ellenére még ma is bizonytalan időkben élünk.

Kutatásunk alapján megállapíthatjuk, hogy Szlovákia, Magyarország és Csehország gazdaságát mindkét válság nagyjából egyformán érintette, a GDP 5-6 százalékkal esett vissza. Lengyelországban csak a koronavírus-járvány okozta második válság esetében volt recesszió, míg a globális pénzügyi válság csak a GDP növekedésének lassulását okozta a gazdaság számára.

A V4-országokban a kormányok intézkedéseikkel elősegítették a gazdaság beindítását, valamint a gazdasági tevékenységük kényszerű csökkentésével érintett alanyok támogatását. A V4-országok kormányai nagyjából hasonló intézkedéscsomagokat fogadtak el, hogy megakadályozzák a mélyebb gazdasági visszaesést és a munkanélküliség jelentős növekedését. Már 2021-ben is segítettek számos munkahely fenntartásában, és hozzájárultak a gazdaságok fellendítéséhez és növekedéséhez. Nehéz azonban megmondani, hogy a növekedés elénküléséhez mennyiben járultak hozzá a kormányok intézkedései, vagy a javuló egészségügyi helyzet, vagy az EU gazdaságának fellendülése (ahová ezen országok exportja elsősorban irányul). Pozitív tény, hogy 2021-ben a GDP magas növekedési ütemet mutatott Magyaror-

szágon (7,1%) és Lengyelországban (5,9%). A szlovák és a cseh gazdaság mintegy 3 százalékkal nőtt.

A jövőben az EU Helyreállítási és Ellenálló-képességi Eszközből származó pénzügyi támogatás is a V4-ek gazdaságainak fellendülését hivatott segíteni (Európai Bizottság, 2021). Fontos lesz, hogy az országok értelmesen és hatékonyan használják fel ezeket a forrásokat. A további fejlődést kockáztathatja az országokban a magas állami költségvetési hiány, az aránytalanul növekvő államadósság és az utóbbi időben tapasztalt magas infláció. Az ukrajnai háború, a stratégiai nyersanyagellátás, valamint a termeléshez szükséges alkatrészek ellátásának zavarai, valamint az ezzel járó gyors áremelkedések további veszélyt jelentenek a V4-ek gazdaságának növekedésére nézve. A V4-országok (és nem csak ezen országok) közül jelenleg Szlovákia, Magyarország és Csehország függ a leginkább az oroszországi olaj- és gázimporttól. Ez is az egyik komoly ok, amely veszélyezteti a jövőbeli fejlesztéseket. A gazdasági ciklus lefolyásának nyomon követése azt mutatja, hogy Lengyelországot mint nagy gazdasággal és magas belső kereslettel rendelkező országot érinti a legkevésbé a recesszió gazdasági válság idején. A kis nyitott gazdaságok érzékenyebbek a külföldi kereslet válság okozta ingadozásaira, akár gazdasági, akár nem gazdasági okok miatt keletkeznek is ezek a válságok. ■

JEGYZETEK

- ¹ Ez a cikk a VEGA 1/0239/19 „A viselkedési közgazdaságtan jelentősége a jelenlegi gazdaságok működésének korszerűsítésében” című kutatási projekt végrehajtásának keretében készült.
- ² A gazdasági recesszió a társadalom fejlődése során csak az ipari korszak kezdetétől jelent meg. Addig, a túlnyomórészt agrárgazdaságok időszakában a

gazdasági ciklusok kialakulása a mai felfogásban nem fordult elő.

- ³ Ezzel összefüggésben szó esik a kettős mélypontú gazdasági válságról is, amelynek egyik mélypontja a globális pénzügyi válság (2009), a másik pedig az euróövezet adósságválsága (2012) miatt következett be.

IRODALOM

- BARRO, R. J. (1981). *Money, expectations and business cycles: Essays in macroeconomics*. New York: Academic Press.
- BLASCZYK, M. C. (2022). Selected Aspects of European Integration of the Visegrad Group Countries. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 25(2),
<https://doi.org/10.18778/1508-2008.25.14>
- CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. – VARGA, J. – GARAI-FODOR, M. (2021). A múlt és a jelen pénzügyi válságainak ismerete a pénzügyi oktatás függvényében. *Pénzügyi Szemle*, 66(2),
https://doi.org/10.35551/PSZ_2021_2_3
- FRANK, H., BERNANKE, B. S. (2003). *Ekonomie*. [Közgazdaságtan] Prága: Grada Kiadó
- FRANK, K., MORVAY, K. (2019). *Slovenská ekonomika po štvrtstoročí samostatného štátu*. [Szlovák gazdaság negyedszázados független állam után]. Bratislava: VEDA
- FRIEDMAN, M. (1968). The Role of Monetary Policy. *American Economic Review*, 58(1)
- FRIEDMAN, M., SCHWARTZ, A. J. (1971). *A Monetary History of the United States, 1867–1960*. New York: NBER
- HAJNAL, G., KOVÁCS, E. (2020). Governance and Policy Responses to the COVID-19 Pandemic in Hungary: Early Experiences and Lessons. *Good Public Governance in a Global Pandemic*,
<https://doi.org/10.46996/pgs.v1e1>
- HOLMAN, R., et al. (2001). *Dějiny ekonomického myšlení*. [A közgazdasági gondolkodás története] Praha: C. H. Beck
- HORBULÁK, Zs. (2018). *Regionálne hospodárske dejiny Slovenska*. [Szlovákia regionális gazdaságtörténete] Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka
- KEYNES, J. M. (1963). *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. [A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete], Praha: Nakladatelství ČSAV
- KOCZISZKY, Gy., SZENDI, D. (2021). A magyar megyék gazdasági fejlődési pályáinak összehasonlító vizsgálata. *Pénzügyi Szemle*, 66/2. különszám,
https://doi.org/10.35551/PSZ_2021_k_2_1
- KYDLAND, F. E., PRESCOTT, E. C. (1982). *Time to Build and Aggregate Fluctuations*. *Econometrica*
- MOLNÁR, D., HORVÁTH, D., REGÓS, G. (2021). W-kilábalás a koronavírusjárvány két hullámában. *Pénzügyi Szemle*, 66(1),
https://doi.org/10.35551/PSZ_2021_1_4
- OBADI, S. M., et al. (2013). *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Hľadanie možných ciest oživenia v čase pretrvávajúcej krízy dôvery*. [A világgazdaság fejlődése és kilátásai. A fellendülés lehetséges útjainak megtalálása a folyamatos bizalmi válság idején] Bratislava: VEDA
- PLOSSER, C. I. (1989). Understanding Real Business Cycles. *Journal of Economic Perspectives*, 3
- SAMUELSON, P. A. (1939). Interactions between the Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration. *The Review of Economic Statistics*, 21(2)
- SMETANKOVÁ, D., KRČEK, T., TĚTOUROVÁ, E. (2020). *Přehled opatření na zmírnění socioekonomických dopadů koronavirové nákazy*. [A koronavírus-járvány társadalmi-gazdasági hatásainak mérséklését célzó intézkedések áttekintése]

WÓJCIK, W. (2022). Crisis Aspects of the COVID-19 Pandemic in the Social Sphere and Secondarily in Economic One. *Economic and Regional Studies*, 15(1),

<https://doi.org/10.2478/ers-2022-0006>

BANKY.SK. (2020). *Slovensko je štvrtou najotvorenejšou krajinou EÚ*. [Szlovákia az EU negyedik legnyitottabb országa], letöltve 2021. december 9, <https://banky.sk/slovensko-je-stvrtou-najotvorenej-sou-krajinou-eu-dopady-koronakrizy-su-preto-negativnej-sie/>

Európai Bizottság (2021). Európa helyreállítási terve. Letöltve: 2021. december 15

EUROSTAT (2022). *Nemzeti Számlák*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>

Gazeta Prawna (2020). *Tarcza antykryzysowa 2.0. Prezydent podpisał ustawy*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1470138,tarcza-antykryzysowa-20-duda-podpisał-ustawe.html>

[gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1470138,tarcza-antykryzysowa-20-duda-podpisał-ustawe.html](https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1470138,tarcza-antykryzysowa-20-duda-podpisał-ustawe.html)

MIRRI (2022). *Vyšehradská skupina (V4)*. [Visegrad Group (V4)], <https://www.mirri.gov.sk/sekcie/informatizacia/medzinarodna-agenda/medzinarodna-spolupraca/vysehradska-skupina-v4/index.html>

VLÁDA ČR (2021). *Aktuální opatření na podporu ekonomiky*. [Jelenlegi intézkedések a gazdaság támogatására], Csehország kormánya, <https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/podpora-a-ulevy-pro-podnikatele-a-zamestnance-180601/>

VLÁDA SR (2021). *Prvá a druhá pomoc. Pomoc pre občanov a podnikateľov*. [Első és második segélynyújtás. Segítségnyújtás állampolgároknak és vállalkozóknak], a Szlovák Köztársaság kormánya, <https://korona.gov.sk/prva-a-druha-pomoc/>